

ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА БЕЗ ІНВАЛІДНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Овчаренко Олена Юріївна,

магістр психології, здобувач PhD психології, асистент,
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «УКРАЇНА»
<https://orcid.org/0000-0002-8589-1353>

У статті розглядається аналіз досліджень особливості стресостійкості студентів з інвалідністю та без інвалідності в умовах війни. Показано, що передумовою збільшення стресового навантаження на студентів була пандемія, яка пов'язана із COVID-19.

Зазначається, що вразливою категорією вимушених переселенців пов'язаних із повномасштабною війною на території України є студенти та молоді фахівці, які відчувають непотрібність та велику проблему з пошуками житла та роботи.

За групами студентів з інвалідністю та без інвалідності Університету «Україна», було проведено емпіричне дослідження з використанням методик короткої шкали стійкості (The Brief Resilience Scale; B. Smith) та короткої шкали тривоги, депресії та ПТСР. Констатується, що студенти з інвалідністю та без інвалідності мають однакову стійкість та у них не виявлено травматизації психічного стану, в зв'язку з адаптацією до життя в умов військового часу без негативних наслідків для себе.

Показано, що вплив повномасштабної війни в Україні не позначився суттєво на показниках тривожності та стійкості між студентами з інвалідністю та без інвалідності, в зв'язку із впровадження Університетом «Україна» сучасних технологій дистанційного навчання.

Але, водночас, для зниження напруги, стресу та виснаження студентської молоді в умовах війни, необхідно посилити психологічну підтримку, яка має бути реалізована у закладі вищої освіти для створення безпечних, комфортних умов навчання. Психологічне та фізичне здоров'я студентів є значним чинником успішної самореалізації.

Стрес та стресостійкість особливо привертають увагу в часи війни, пандемій, глобальних світових криз, катастроф, тому дана тема є актуальною для дослідження.

Ключові слова: стресостійкість, стрес, адаптація, студенти, студенти з інвалідністю, повномасштабна війна в Україні, війна, пандемія, вимушені переселенці, біженці.

Ovcharenko Olena. Features of students' stress resistance with disability and without disability in the war conditions

The article examines the analysis of research on the stress resistance of students with and without disabilities in wartime conditions. It is shown that the prerequisite for increasing the stress load on students was the pandemic associated with COVID-19.

It is noted that the vulnerable category of forced migrants associated with the full-scale war on the territory of Ukraine are students and young professionals who feel useless and have a big problem with finding housing and work.

An empirical study was conducted on groups of students with and without disabilities of the University "Ukraine" using the methods of the Brief Resilience Scale (B. Smith) and the short scale of anxiety, depression and PTSD. It is found that students with and without disabilities have the same resilience and no traumatization of the mental state was found in them, due to adaptation to life in wartime conditions without negative consequences for themselves.

It is shown that the impact of the full-scale war in Ukraine did not significantly affect the indicators of anxiety and resilience among students with and without disabilities, in connection with the introduction of modern distance learning technologies by the University "Ukraine".

But, at the same time, in order to reduce tension, stress and exhaustion of student youth in the conditions of war, it is necessary to strengthen psychological support, which should be implemented in the institution of higher education to create safe, comfortable learning conditions. The psychological and physical health of students is a significant factor in successful self-realization.

Stress and stress resistance especially attract attention in times of war, pandemics, global world crises, disasters, so this topic is relevant for research.

Key words: *stress resistance, stress, adaptation, students, students with disabilities, full-scale war in Ukraine, war, pandemic, forced migrants, refugees.*

Постановка проблеми

Стресостійкість все більше привертає увагу науковців в екстремальні часи, як техногенні катастрофи та війни. Вивчення стресостійкості бере свій початок з далеких 1950-х роках, коли Г. Сельє розпочав вивчати «неспецифічні» симптоми, які були загальною реакцією організму на стресогенні стимули. В наші часи, все більше підлягає вченню впливу стресу на особистість в умовах пандемії та в умовах війни. Передумовою збільшення стресового навантаження на студентів була пандемія, яка пов'язана із COVID-19. В умовах пандемії спостерігається ізоляція та самотність людей [1]. В умовах дистанційного навчання, студентам важче сприймати інформацію через технічні проблеми, перевантаженість, малорухомість, обмеженість в спілкуванні, навантаження на очі. До того ж, студенти обмежені в проходженні практичних занять. В дослідженні Lina Elsalem (2020) встановлено, що пандемія є причиною стресу під час дистанційних електронних іспитів. Основними факторами стресу студентів є тривалість іспиту та технічні проблеми. Також серед факторів виділяють: занепокоєння тим, що методи навчання не висвітлюють належним чином матеріал, домашню обстановку на іспитах і нечесність студентів. Досвід дистанційних електронних іспитів негативно впливає на харчові звички, сон та фізичну активність [2].

У студентів виявляється психоемоційна напруга, зниження стресостійкості та з'являються психологічні показники тривоги та стресу [3].

З початком війни, в умовах хаосу, незрозумілості та в розпалі навчального року, студенти глибоко переживають те, що відбувається в Україні та отримують складну, надважку травму, яка залишиться з ними на роки. Головне завдання на сьогодні, це зберегти здатність адекватно мислити і успішно працювати, що залежить від емоційної стійкості та адаптаційного потенціалу особистості.

Наслідки війни негативно впливають і будуть надалі мати негативний вплив на психічне здоров'я громадян України.

Наслідки мають як військові так і цивільні, тобто всі хто втягнутий у конфлікт мають ризик посттравматичного стресового розладу, депресії, тривоги та інші стани, пов'язані зі стресом, включаючи зловживання алкоголем і наркотиками [4].

Війна вплинула на 1,5 мільйони молоді та понад 70 тисяч іноземних студентів, які навчалися в Україні до 24 лютого 2022 року, що є також негативним показником фінансового навантаження закладів вищої освіти.

Пов'язані з війною травми у студентів, можуть бути різного походження, які накопичується з часом і становлять загрозу особистості в соціальній, моральній та фізичній сфері. Багато молодих людей постраждали або були свідками жорстокої агресії та актів насилля. Неймовірна кількість людей переїхали в більш безпечні місця та стали вимушеними переселенцями, що також значно вплинуло на їх психологічний стан. Станом на травень 2022 рік кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні перевищила 8 млн. людей. За кількістю переміщених осіб, внаслідок війни, посідає схід: 45% або 3,5 міль. чоловік; північ: 23% (1,8 млн); Київ: 19% (1,5 млн.) [5]. Від 1-30% студентів та викладачів стали внутрішньо переміщеними особами або евакуйовані за кордон [6].

При переселенні, найбільш вразливими є студенти та молоді фахівці. Вони відчувають непотрібність, а головною їх проблемою є пошуки житла та роботи [7]. На прикладі Сирійського конфлікту, яке завдало надзвичайних страждань сирійцям та який поставив під загрозу існування сирійської ідентичності та територіальної цілісності Сирії, призвів до того, що більше половини населення Сирії було переміщено всередині країни або стало біженцями. У людей під час Сирійського конфлікту спостерігались високі показники ПТСР, супутні захворювання та суїцидальність [8].

Хоча, молоді люди, які стали вимушеними переселенцями більш стійкі до стресу ніж їхні однолітки, які залишились в Україні, але багато хто з них відчуває психологічні та психічні проблеми зі здоров'ям.

Значного та додаткового психологічного впливу зазнали ті студенти, навчальні заклади яких було зруйновано. Тільки станом на серпень 2022 рік, понад 2000 закладів освіти було пошкоджено, понад 220 повністю зруйновано, з них – 131 (5,5%) закладів фахової передвищої та вищої освіти. За цей же період, не відновили навчання майже 24 тисячі студентів. Причиною для продовження освіти були відсутність підключення до Інтернету (79%), погіршення безпекової ситуації в місцях навчання (46%), відсутність технічних засобів для онлайн-викладання та навчання (39%), а також те, що студенти не можуть продовжувати навчання через потребу заробітку (28%) [6].

Психічні розлади поширені серед біженців війни через багато років після переселення. Цей підвищений ризик може бути не лише наслідком впливу травми під час війни, але й може залежати від постміграційних соціально-економічних факторів [9].

За даними дослідження Skwirczyńska, E. (2022), найвищий рівень тривожності в зв'язку із військовими діями виявляються у студентів 1 курсу, найнижчий у студентів 5 курсу [10].

Щодо студентів з інвалідністю, то одним із чинників забезпечення успішної діяльності є адаптація до навчання в ЗВО. Цьому можуть сприяти зміни в ідентичності, через орієнтацію, стан зростання, шок, адаптацію, та розвиток ідентичності. Етап орієнтації студенти з інвалідністю долають завдяки їх позитивному автопортрету та підтримці родини. В стані зростання, студенти невпевнені в собі через свій статус та те, що вони не мають друзів в новому закладі, що є великим потрясінням для них. В фазі адаптації, студенти починають брати активну участь і повністю залучатися до навчання, а на етапі розвитку ідентичності, студенти розуміють, що фах, який вони обрали буде їх майбутньою професією [11].

Також вагомим показником до адаптації студентів з інвалідністю є мікроагресія та психосоціальна адаптація. Згідно дослідження Andreou, E. (2021), яке було проведено серед грецьких студентів з інвалідністю, студенти з порушеннями зору та рухливості мають вищий рівень мікро-

агресії, ніж у студентів із медичними/хронічними захворюваннями. До того ж, студенти з видимими порушеннями, відчувають більшу мікроагресію, ніж їхні однолітки з невидимими порушеннями. Мікроагресивний досвід пов'язаний із підвищенням рівня депресії та стресу, а також має негативні наслідки для самооцінки та задоволеності життям студентів з інвалідністю. Мікроагресивний досвід студентів з інвалідністю пов'язаний з типом інвалідності та певними психологічними факторами [12].

До того ж, наявність інвалідності є фактором, що впливає на адаптацію та ці студенти мають нижчу академічну адаптованість, через те, що мають меншу здатність демонструвати поведінкову саморегуляцію та загальний адаптаційний потенціал, ніж інші студенти. Тим не менш, студенти з інвалідністю, як і їхні більш здорові однолітки, включені в соціальні взаємодії в освітньому процесі завдяки достатній академічній мотивації, бажанню вчитися, здатності проектувати складну навчальну ситуацію і знаходити вихід [13].

Підвищення навичок боротьби зі стресом у студентів є важливою метою змін. Події які відбуваються в Україні відносяться до стресогенних та потребують особливої уваги, як з боку психологів та і з боку педагогів та соціальних служб.

Дане дослідження є важливим для уникнення в майбутньому психічних розладів та зберіганню фізичного та психічного здоров'я у студентів як з інвалідністю так і без інвалідності.

Метою дослідження є теоретично та емпірично з'ясувати особливості стресостійкості студентів з інвалідністю та без інвалідності в умовах війни.

Результати дослідження

При проведенні емпіричного дослідження нами було використано коротку шкалу стійкості (The Brief Resilience Scale; B. Smith) для оцінки стійкості з точки зору того, як швидко людина адаптується до стресу та коротку шкалу тривоги, депресії та ПТСР, для швидкого виявлення ознак посттравматичного стресового розладу у людей, які пережили психічну травму.

В опитування також входили анкетні дані. Вибірку склали 60 студентів Відкритого міжнародного університету розвитку

людини «УКРАЇНА». Опитування проводилось онлайн. Участь у дослідженні та заповнення анкет було добровільним та анонімним.

Анкета складалася з даних, щодо: навчання онлайн/офлайн/змішане, наявність інвалідності, групи інвалідності, місце перебування на момент заповнення анкети. У зв'язку з відносно невеликими розмірами вибірки, розглядаємо це дослідження як таке, що має пілотажний характер.

В анкетних даних на питання «Як проходить навчання онлайн/офлайн/змішане?» було отримано результати: онлайн – 73,3%; офлайн – 6,7%; змішане – 20%. Серед респондентів – 73,3% осіб без інвалідності та 26,7% з інвалідністю. За групою інвалідності було поділено на: 1 групу – 16,7%; 2 групу – 8,3% та 3 групу – 6,7%. Майже вся частина респондентів на момент заповнення даних була на території України – 83,3%, в інших країнах – 16,7%.

За результатами дослідження за короткою шкалою стійкості (The Brief Resilience Scale; B. Smith), стійкість у студентів з інвалідністю та без інвалідності майже на одному рівні, що характеризується середнім рівнем розвитку резильєнтності та тим, що їх психологічна пружність розвинута частково, недостатньо адекватно регулюють свою поведінку та при цьому, значну частину проблем та негараздів, вони долають без серйозних наслідків.

За даними дослідження за методикою короткої шкали тривоги, депресії та ПТСР, для виявлення ознак посттравматичного стресового розладу у людей, які пережили психічну травму, у респондентів не виявлено травматизації психічного стану та вони досить добре справляються

з наслідками тривоги війни та її безперервним впливом, що може характеризуватись адаптаційними можливостями студентів.

Аналіз результатів дослідження

Для оцінки стійкості адаптації людини до стресу нами була запропонована коротка шкала стійкості (The Brief Resilience Scale; B. Smith).

Шкала складається з шести тверджень, які респонденти оцінювали за твердженнями:

- 1) Зовсім ні
- 2) Частіше ні
- 3) Складно сказати
- 4) Зазвичай так
- 5) Майже завжди

Кількість балів від 1 до 5 для тверджень 1, 3, 5 є прямою, для тверджень 2, 4, 6 – зворотною. Фінальний бал вираховується за формулою: *Загальна кількість балів / Загальна кількість відповідей*.

За результатами визначається рівень стійкості, де: 1,00-2,99 – низька стійкість; 3,00-4,30 – нормальна стійкість; 4,31-5,00 – висока стійкість. Дані розрахунку представлені в таблиці 1 та на рис. 1. у вигляді діаграми середнього значення шкали.

Висновки дослідження короткої шкали стійкості: середній показник та медіана майже не відрізняється, коливання в межах 0,1-0,3 балів, що визначає стійкість у студентів з інвалідністю та у студентів без інвалідності майже на одному рівні. Але студенти з інвалідністю все ж таки входять в межу з низькою стійкістю, що характеризується низькою ініціативністю та наполегливістю, відмовою від втручання в ситуацію зводячи до мінімуму активні дії та спроби змінити що-небудь. Також низький показник, може мати причину військових дій на території України.

Таблиця 1

Статистика результатів дослідження короткої шкали стійкості (The Brief Resilience Scale; B. Smith)

	Студенти з інвалідністю	Студенти без інвалідності
Максимальний бал	4	4
Мінімальний бал	1,8	1
Середнє	2,8	3,1
Медіана	2,9	3,0
Мода	2,83	4
<i>Висновок:</i>	<i>Низька стійкість</i>	<i>Нормальна стійкість</i>

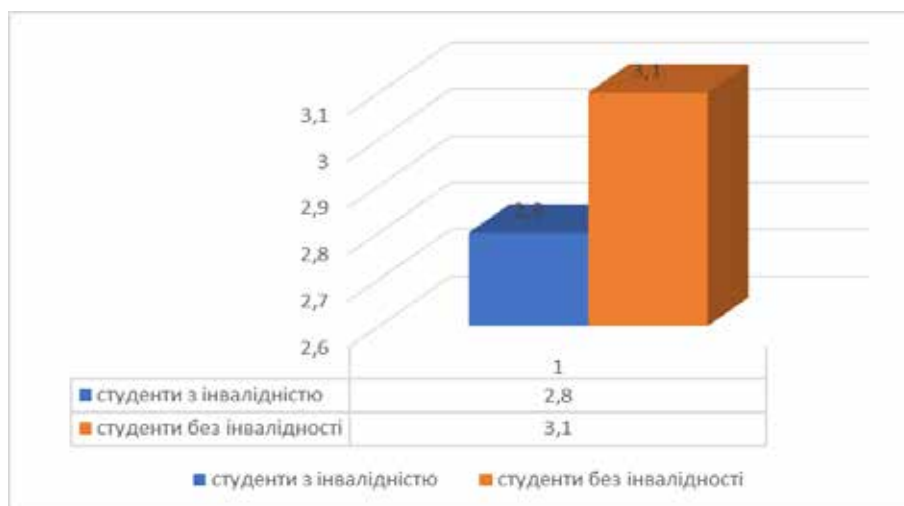

Рис. 1. Діаграма за шкалами середнього значення студентів з інвалідністю та без інвалідності

Але в основному, студенти характеризуються середнім рівнем розвитку резильєнтності, що говорить про те, що їх психологічна пружність розвинута частково та значну частину проблем та негараздів вони долають без серйозних наслідків. Поясненням може бути те, що Університет, де навчаються студенти, розробив для них легкодоступну у використанні платформу для навчання в режимі онлайн, таку як «Moodle». Проводить як для викладачів так і для студентів курси щодо освоєння даної програми, а також додаткові роз'яснення, які дають можливість підвищити стійкість студентів в умовах війни.

Для швидкого виявлення ознак посттравматичного стресового розладу у людей, які пережили психічну травму було використано коротку шкалу тривоги, депресії та посттравматичного стресового розладу. Шкала була створена в 1996 році в Америці та призначалася для швидкого виявлення ознак посттравматичного стресового розладу у людей, які пережили психічну травму. Дана шкала добре визначає найспецифічніше прояви посттравматичного стресового розладу, такі як тривога і депресія, загальний психічний стан, а також вказує на потребу людині в допомозі психолога. Також може застосовуватися для самодіагностики, долучатися до комплексних опитувань особистісного складу, спрямованих на виявлення осіб із груп ризику.

Шкала не велика та складається з 10 пунктів, передбачає відповіді "так" або

"ні" на чітко сформульовані питання, що дає змогу легко та швидко провести первинний скринінг людей, які пережили психічну травму.

Обробка результатів полягає в підрахунку кількості позитивних відповідей: чим більше відповідей "так" дає респондент, тим більше виражені в нього негативні психологічні наслідки травматизації: тривога, депресія та найбільш специфічні прояви посттравматичного стресового розладу. "Пороговим" значенням для визначення наявності порушень психічного стану вважається більше 4 ствердних відповідей «так». Дані розрахунку представлені в таблиці 2 та на рис. 2. у вигляді діаграми середнього значення шкали.

Висновки результатів короткої шкали тривоги, депресії та ПТСР: серед студентів з інвалідністю та студентів без інвалідності майже немає різниці в показниках. Відхилення становить при пороговому значенні більше «4» – 0,07, що дає нам змогу зробити висновки, що у респондентів не виявлено травматизації психічного стану та вони досить добре справляються з наслідками тривог війни та її безперервним впливом. Можливо, раніше даний вплив відчувався більш травматично, але внаслідок гарної адаптації вони навчилися жити з цим без надто згубних наслідків для себе. У тих студентів, у яких показник нижче за норму, продовжують переживати стан постійної напруги та тривожності.

Таблиця 2

Статистика результатів короткої шкали тривоги, депресії та посттравматичного стресового розладу

	Студенти з інвалідністю, показник позитивних відповідей менше «4»	Студенти без інвалідності, показник позитивних відповідей менше «4»	Студенти з інвалідністю, показник позитивних відповідей більше «4»	Студенти без інвалідності, показник позитивних відповідей більше «4»
Середнє значення	2,11	2,09	6,68	6,61
Медіана	5	4	5	5
t-критерій Стьюдента	0,97		0,74	

Рис. 2. Діаграма за шкалами середнього значення студентів з інвалідністю та без інвалідності

Висновки

Результати дослідження за методиками короткої шкали стійкості (The Brief Resilience Scale; B. Smith) та короткої шкали тривоги, депресії та ПТСР було виявлено, що студенти з інвалідністю та без інвалідності мають однакову стійкість та у обох групах не виявлено травматизації психічного стану. Вони добре справляються з наслідками тривог війни та її безперервним впливом, мають середній рівень розвитку резильєнтності та значну частину проблем долають без серйозних наслідків. Враховуючи те, що більша частина студентів на момент заповнення анкетних даних знаходились в Україні, де ведуться активні бойові дії та відбуваються постійні повітряні тривоги, до того ж більша частина студентів навчається в онлайн режимі та в умовах відключення електроенергії, все ж таки ми не спостерігаємо травматизації

психічного стану у студентів з інвалідністю та без інвалідності. Можемо припустити, що це пов'язано із їх адаптацією до життя в умов військового часу без негативних наслідків для себе, тому що на момент заповнення даних опитувальників, війна в Україні триває вже понад одного року, і можливо, раніше даний вплив був більш травматичним.

Також припускаємо те, що Університет «УКРАЇНА» вчасно впровадив сучасні технології дистанційного навчання, що дозволило продовжувати освітній процес під час військового стану, що сприяло відкриттю кордонів та інтеграції Університету у європейський простір. Для реалізації дистанційного навчання Університетом «УКРАЇНА» було створено надсучасну платформу для навчання «Moodle», створена матеріальна база, була проведена підготовка фахівців, які змогли реалізу-

вати цю методику та наповнити освітню базу навчально-методичними матеріалами та організувати методику контролю та перевірки знань. А також, в зв'язку з провадженням інтегрованого навчання, як бачимо із результатів дослідження, було зрівняно показники тривожності та стійкості між студентами з інвалідністю та без інвалідності.

Але, для зниження напруги, стресу та виснаження студентської молоді в умовах війни необхідно посилити психологічну підтримку, яка має бути реалізована у закладі вищої освіти для створення безпечних,

комфортних умов навчання. Психологічне та фізичне здоров'я студентів є значним чинником успішної самореалізації.

Перспективою подальшого дослідження планується вивчення психологічних чинників студентів з інвалідністю за набутою інвалідністю та інвалідністю, яка встановлена з дитинства. Даний поділ буде цікавим тим, що людина, яка має інвалідність з дитинства, до моменту вступу до ЗВО жила все життя з цим станом та мала змогу пристосуватися до нього. В той же час, людині з набутою інвалідністю треба пристосовуватися до нових умов.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Odriozola-González P., Planchuelo-Gómezb Á., Jesús Irurtiaa M., De Luis-Garcíaab R. Psychological effects of COVID-19 outbreak and lockdown among students and workers of Spanish university. *Psychiatry Research*. Spain, 2020. P. 108-113. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113108>
2. Elsalem L., Nosayba Al-Azzam, Ahmad A. Jum'ah, Obeidat N. et al. Stress and behavioral changes with remote E-exams during the Covid-19 pandemic: A cross-sectional study among undergraduates of medical sciences. *Annals of Medicine and Surgery*. Jordan, 2020. № 60. P. 271-279. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.amsu.2020.10.058>
3. Фурман А., Чебанова В. Стрес та тривога у студентів у період спалаху пандемії Covid-19. *Перспективи та інновації науки*. Київ, 2022. № 4(9). С. 459-467. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-459-467](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-459-467)
4. Sheather, J. As Russian troops cross into Ukraine, we need to remind ourselves of the impact of war on health. *BMJ*. 2022. P.499. DOI: [10.1136/bmj.o499](https://doi.org/10.1136/bmj.o499)
5. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Міжнародна організація з міграції. URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-8-17-23?close=true>
6. Оцінювання потреб вищої освіти України. Первинний аналіз. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9706-iz-pochatku-viiny-maizhe-24-tysiachi-studentiv-ne-vidnovyly-svoie-navchannia.html> (дата звернення 18.03.2023) URL: <https://saveschools.in.ua/en/> URL: <https://www.unesco.org/en/emergencies/education/ukraine> (дата звернення 14.03.2023)
7. Міхеєва О., Середа В. Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації. *Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні. Збірка аналітичних матеріалів*. Львів: Галицька видавнича спілка, 2015. С. 9-49.
8. Al Ibraheem, B., Kira, I. A., Aljakoub, J., & Al Ibraheem, A. The health effect of the Syrian conflict on IDPs and refugees. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*. 2017. № 23(2). P.140-152. DOI: <https://doi.org/10.1037/pac0000247>
9. Bogic, M., Njoku, A., Priebe, S. Long-term mental health of war-refugees: A systematic literature review. *BMC International Health and Human Rights*. London, 2015. № 15(1). P. 29. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12914-015-0064-9>
10. Skwirczyńska, E.; Kozłowski, M.; Nowak, K.; Wróblewski, O. et al. Anxiety Assessment in Polish Students during the Russian-Ukrainian War. *Int. J. Environ. Res. Public Health*. Poland, 2022. № 19. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph192013284>
11. Sudarwati, E., Widiati, U., Ubaidillah, M. F., Prasetyoningsih, L. S., & Sulistiyo, U. A Narrative Inquiry into Identity Construction and Classroom Participation of an EFL Student with a Physical Disability: Evidence from Indonesia. *The Qualitative Report*. Indonesia, 2022. № 27(6). P.1534-1556. DOI: <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2022.5174>

12. Andreou, E.; Psyllou, A.; Vlachou, A.; Fyssa, A.; Saridaki, M. Microaggressions and Psychosocial Adjustment among Greek University Students with Disabilities. *Educ. Sci. Greece*, 2021. № 11. P. 781. DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci11120781>
13. Shamionov RM, Grigoryeva MV, Grinina ES, Sozonnik AV. Characteristics of Academic Adaptation and Subjective Well-Being in University Students with Chronic Diseases. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*. 2020. № 10(3). P.816-831. DOI: <https://doi.org/10.3390/ejihpe10030059>

REFERENCES:

1. Odriozola-González P., Planchuelo-Gómezb Á., Jesús Irurtiaa M., De Luis-García R. (2020). Psychological effects of COVID-19 outbreak and lockdown among students and workers of Spanish university. *Psychiatry Research*. Spain. P. 108-113. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113108>
2. Elsalem L., Nosayba Al-Azzam, Ahmad A. Jum'ah, Obeidat N. et al. (2020). Stress and behavioral changes with remote E-exams during the Covid-19 pandemic: A cross-sectional study among undergraduates of medical sciences. *Annals of Medicine and Surgery*. Jordan. № 60. P. 271-279. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.amsu.2020.10.058>
3. Furman A., & Chebanova V. (2022). Stress ta tryvoga u studentiv u period spalahu pandemii Covid-19. [Stress and anxiety among students during the outbreak of the Covid-19 pandemic]. *Perspektivy ta inovacii nauki – Prospects and innovations of science*, 4(9), 459-467 [in Ukrainian]. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-459-467](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-459-467)
4. Sheather, J. (2022). As Russian troops cross into Ukraine, we need to remind ourselves of the impact of war on health. *BMJ*. P.499. DOI: 10.1136/bmj.o499
5. Zvit pro vnutrishne peremischennya v Ukraine. Orituvannya zagal'nogo nasele'nnya. [Report on internal displacement in Ukraine. Survey of the general population]. *Mizhnarodna organizaciya z migracii – International Organization for Migration*. Retrieved from <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagal'nogo-nasele'nnya-raund-8-17-23?close=true>
6. Ocinuvannya potreb bischoi ocvity Ukraini. Perviny analiz. [Assessment of higher education needs of Ukraine. Primary analysis]. *Ministerstvo osvity Ukraini – Ministry of Education and Science of Ukraine*. [in Ukrainian].
7. Retrieved from <https://pon.org.ua/novyny/9706-iz-pochatku-viiny-maizhe-24-tysiachi-studentiv-ne-vidnovyly-svoie-navchannia.html> Retrieved from <https://saveschools.in.ua/en/> Retrieved from <https://www.unesco.org/en/emergencies/education/ukraine>
7. Miheeva O., & Sereda V. Suchasny ukraininsky vnutrishnio peremischeny ocooby: osnovny prichyny, strategii pereselennya ta problem adaptacii. [Modern Ukrainian internally displaced persons: main reasons, resettlement strategies and adaptation problems]. *Strategii transformacii I prevencii prikordonnih konfliktiv v Ukraini. Zbirnik analitichnih materialiv- Strategies of transformation and prevention of border conflicts in Ukraine. Collection of analytical materials*, 9-49. [in Ukrainian].
8. Al Ibraheem, B., Kira, I. A., Aljakoub, J., & Al Ibraheem, A. (2017). The health effect of the Syrian conflict on IDPs and refugees. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*. № 23(2). P.140-152. DOI: <https://doi.org/10.1037/pac0000247>
9. Bogic, M., Njoku, A., Priebe, S. (2015). Long-term mental health of war-refugees: A systematic literature review. *BMC International Health and Human Rights*. London. № 15(1). P. 29. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12914-015-0064-9>
10. Skwirczyńska, E.; Kozłowski, M.; Nowak, K.; Wróblewski, O. et al. (2022). Anxiety Assessment in Polish Students during the Russian-Ukrainian War. *Int. J. Environ. Res. Public Health*. Poland. № 19. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph192013284>
11. Sudarwati, E., Widiati, U., Ubaidillah, M. F., Prasetyoningsih, L. S., & Sulistiyo, U. (2022). A Narrative Inquiry into Identity Construction and Classroom Participation of an EFL Student with a Physical Disability: Evidence from Indonesia. *The Qualitative Report*. Indonesia. № 27(6). P.1534-1556. DOI: <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2022.5174>

12. Andreou, E.; Psyllou, A.; Vlachou, A.; Fyssa, A.; Saridaki, M. (2021). Microaggressions and Psychosocial Adjustment among Greek University Students with Disabilities. *Educ. Sci. Greece*. № 11. P. 781. DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci11120781>
13. Shamionov RM, Grigoryeva MV, Grinina ES, Sozonnik AV. (2020). Characteristics of Academic Adaptation and Subjective Well-Being in University Students with Chronic Diseases. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*. № 10(3). P.816-831. DOI: <https://doi.org/10.3390/ejihpe10030059>